

անոնք չեն կրնար երբեք տարբեր թարգմանութեան հետք համարուիլ այնու որ տարբերութիւնք չեն համարձայնի որ եւ իցէ սկզբնադրի հետ. եւ ծագումն կը պարտին մի միայն քաջահայտութեան եւ պատշաճութեան. — էջ 18 Գրի գիւտը Բալաս-հոյտի մէջ ի գլուխ ելած կ'ըսուի՝ հետեւելով տեղական աւանդութեան մը, որ չունի որ եւ իցէ գրական աղծէր. — էջ 24—26 երբոր շնորհմ' մը կ'ըլլայ Բագկեղոնի Ժողովոյն մասին, որ աւանեւին յարմարութիւն չունի տեղւոյն եւ բնութե-րոյցաց. Գագիկացի բնութեցոյցաց համար շատոնց յուճուած խնդիր է Ժողովոյն պատմութիւնը. հանուած եղբակցացութիւնն ալ համաձայն չէ իրականութեան. Հայք շատին որ եւ իցէ ծանրա-կշռութիւն Գարիկանոսն անկապառ վերաբերու-թեան առ. Հայս, ինչպէս կը տեսնուի Եղեշի խոս-քերէն, նոյնպէս մինչեւ Զ գար ձնացին բարեկամ Թուոթիւն հետ, ինչպէս այս կը տեսնուի Գրիտի կենսագրութեան (առ Փարսլ). եւ նոյն իսկ Բար-գենի վարժանքէն, որ մերժեց լեւելեայն Ժողովն, Տաճոյաւարու համար Անաստասի մէկ կողմանէ եւ Ասորոց միւս կողմանէ: Ասորական աղգեցութեան շնորհիւ միայն հակառակութիւն ծագեցաւ յունաց դէմ, եւ Փարսլեցին, յունական կրթութեամբ անձ մը եւ յունաէր, զուր տեղ հայաժողովուրդ աւարական աղգեցութեանէն է- յաւորէն գրեթե կորստանաւ. — Ուղիղ չէ աճին մասամբ էջ 28—29 Կաթողիկոսաց ցանկը, Բարգէն յամենայն դէպս գեոեղեւու է 506—513, փոխ. 490—515: — էջ 32 Եւրոպոյ է Կիւրիոնի խնդրոյն աւեղ-ծուածք: Արապահմ 609ին Ժողով չէ գումարած Վրաց բաժանման համար եւն:

Այսպէս գործն թէեւ իւր ցանկացուած կատարելութեամբ չի ներկայանար, բայց իւր օգտակարութիւն ունի միշտ, մասնաւոր վերջին մասերու մէջ, որոնց կցած է նաեւ երկու ընտիր յաւելում՝ ցանկ մը հայ կաթողիկոսաց (էջ միսնի) ըստ նորագոյն քննութեանց եւ պատ-կեր մը հայ թեմերու (էջ 117—189), Կա-թողիկոսաց ցանկին մէջ դարձեալ չէ մտած Աւետիս Կաթողիկոսի անունը († 1620):

Հ. Ն. ԱՂԱՆԵԱՆ

ՀԱՏԱՐԱՐ ԸՆԹԵՐՈՅՈՒՄԻ Ի ՄԱՍՆԱՆԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՆԱԽԵՆԵԱՆ ԵՐԵՐՈՂ, ԵՐԵՐՈՂ ԵՒ ԶՈՐՈՐՈՂ ՊԱՄՈՍՑ՝ ԿԱՆ-ՈՒՐԸ ԺԱՆՈՒԹԻՒԹԻՄԱՐԵՐ Ի ԱՄՍ յԱՄԱԼԱՂԻՄ ԱՇԱԿԵՐ-ՍԱՅԻ, Հ. Թ. ՊԱՆԿՈՒՄԱՆ, Բ. Կ. Ս. ՊԱՆԿՈՒՄԱՆ, Մ. Ի. ՊԱՆԿՈՒՄԱՆ ՍԱԿԱՐԱՆ 1910, էջք 324-576:

Հայ ոսկեգործեան մասնագիտութեան ա-ռաջին դասը իւր կանոնադրութեանը հետ գե-ղեցկապէս զուգած ընտիր ոճոյն եւ պէսպէս զարդերուն համար ունի յատուկ յարմարու-

թիւն աւանդուելու աշակերտաց: Մաշթոցեան շքնաղ լեզուէն անուշաբար ճաշակ մը տալու համար ուսումնասանել պատաններու՝ փութա-ցած էր Գեր. Հեղինակը այս գասուն ընտիր հա-տուածներէն ի մի հաւաքել ճոխ հաւաքածոյ մը՝ Հաթըրիէ Ընկերոց—ձ Ժանտի անուն ներքեւ, գրեթէ կէս դար յառաջ: Գործոյս կողմակերտը յոյս կուտար ապագայ հատորի կամ. հատոր-ներու. անցան սակայն տարիներ, երբ նոյն իսկ Բ. ապագրութեան արժանացաւ գործոյն Ա. Հա-տորը, եւ լոյս չտեսաւ երկրորդը, որով կարծուե-ցաւ շատերէն թէ Հատորս պիտի մնայ այսպէս կիսկատար: Հազիւ այսօր կու գայ Գեր. Հեղի-նակը լուծելու այս բազմամեայ ընդհամարն պատճառները (Հմտ. Գ—աւ—բ—ա):

Արախոութեամբ կ'ողուներ Բ. Հատորս, որ կը բովանդակէ մնացած երեք գասերէն ալ ընտիր հատուածներ, որով պատահութիւն կ'արուի՝ ընթերցանիչեանց զմեռն յապնաւոր-նեանց Ժեյց զմեռն Փաշէն ձեռնից օսել է ինչ, եւ իրրեւ Ժիր մեղու թուել ծաղիկ է ծաղիկ, եւ ամբարել եւ իւր առնել զգեղեցիկն եւ զգ-տակար, (Գ—աւ—բ—ա, էջ 6):

Հատորիս արաբքին հանգամանքն ու յօ-րինուածութիւնը Ա. Հատորէն էական տարբե-րութիւն չունի, ուստի աւելորդ է մասնաւոր խոսք այս մասին. միայն կարեւոր եւ ընդհանուր դիտողութիւնները, փոխանակ բնագրին կից ստեղծ կրկնութեւ, այս հատորին մէջ ի մի ամ-փոփոխած են՝ «Ժան Եր Երեւն—Ինչեւն», խորա-գրին տակ, ուր մի առ մի կը մասնանշուին զս-կի դարու հայերէնին ինչ ինչ յատկութիւն-ները, որոնք կամ վայելուչ զարուգութեանց կամ աւելագրութեան եւ կամ զարդի կը վերա-բերին (էջք 13—31): Այս սեղեկութիւններու շնորհիւ աշակերտը կ'ազատի կերպով մը Զարե-խեան—Այստեան Գերագիտութիւնը թերթե-լու ծանրութեան:

Մասնաւոր ուշադրութեան արժանի են ընդհակառակն ընտրուած բնագիրները եւ արուած ծանօթութիւնները. «Երկայն ժամանակը միա-ցած մարդուս գիտնական աշխատութեան հետ» կարող են լեզու մը քննել յարգի շէն ի Եր-դուն, (էջ 13). եւ Կեր. հեղինակը դարերու ընթացքի մէջ կերպարանափոխուած բնագիրներն համամատեղով բուն բնագիրներու հետ, բազմա-տեղով ձեռագիրներու հետ, գէթ որչափ կարելի էր, եւ աչքի առաջ ունենալով ճշած քննութիւնները, իւր Հաթըրիէ ընտրած է ընթերցանանք, որոնցմով բնագիրներն ստացած

են իրենց նստնական վիճակը: Պակաս չեն սակայն բացառություններ, այսպես օրինակի համար էլ 49 դրուած է «Գալուստի, [Բաբել, էջ 101] փոխանակ «Դաուստ» ինչպէս ունի Անտիոքացի ընտիր շնորհաբերը եւ ինչպէս գաած է Նորայրի լուծմունս ինչ վեցօրէին (Բաուստ, էջ 6, 64). — էջ 70 «Դաուստ-Դաուստ», կ'ըստի «գրեմբ ըստ այլ ք. տպ. Դաուստ», [Բաբել, էջ 162], մինչ Թ. Ա. յաւանանի ընտիր շնորհաբերն ունի լուծաբերն ընթերցուած մը «Դաուստ» — Դաուստ, (ԹԱՍԻՍ, 1853, Թ. 11—60). — էջ 210 Անթիւֆեղի «Չէրուս պահակին», [նոր տպ. էջ 16] ճանցած է «Չէրուս պահակին», — էջ 211 «Չէրուս-Դաուստ», [Անթիւ. վեցնա. տպ. էջ 33] փոխանակ ըլլալու «Չէրուս-Դաուստ», ինչպէս ունի նոր տպ. (էջ 18) եւ ինչպէս Նախագիտանէ յառաջ (Ուլաբ, էջ 35) ուղղուած է շագրճեանի Հայ-Դաւ. Նոր Բաբելոն-Դաւ մէջ (էջ 350). — էջ 516 «Չիլիս գգմեան», [Եփեսոս, Դաուստի Նիկոնեացի, Գ. Տար. էջ 121] ուղղուած է ոչ ճշգրտութեամբ «Չիլիս-Դաուստ», թերեւս մի օրինակի «Չիլիս գգմեան», ընթերցուած էն աղ-գուծելով, եւ սակայն ուղղել է իրեն, որուն իմաստը ինչպէս վեցօրէին մէջ (էջ 93), Նոյնպէս հասկարած է քննութեան (Համա. ՊԱՍԿԵՐ, 1893, էջ 57). ընդհանուր ուղղութեանն այս եւ նման մի քանի շնորհները կը քննեն միշտ «կաթիլ մի ի գուլէ»:

Բառաքնութեան համար ունին մասնական կարեւորութիւն ծածկութիւնները, ուր կ'առաջարկուին ուղղագրական նորութիւններ, որոնցմէ հետեւեալները չեն թողուր աշխատակ. էջ 35 «Գալուստ սերմանացն... որ Գալուստին, ի դուխան [Բաբել, էջ 88], կ'ա. զըստի «Գալուստ... Գալուստ», — էջ 300 «անմարթիւսի կ'իւր ունեւ զմագաւորութիւն», [Բաբել, էջ 57], շատ լաւ կը սրբագրուի «Կալուստ». (Կոյր մարգար. — «Նախ-Կալուստ ոչ ինչ թուլանայր, [Գ. Թ-Կ, Բ. 8], ըստ իմաստի յոյն բնագրին οὐδ' αὐτὸς ἰδὼν πειθόμεθα կ'ուղղուի «Կալուստ», որին թուլանայր, — էջ 432 «Կալուստանուստ» լուծաբերին [Անթիւ. Հաւան, Բ. էջ 261] կը սրբագրուի «Կալուստ», Ս. Գ. Ն. յօդերու գործածութեան Այսրեանի մեկնութեան (Զուլեյ-Այսրե. Գեղ-Կալուստ, էջ 292) տարբեր մեկնութիւն տալու մէջ յաջողած չի թուիր Գեղ. Հեղինակը (էջ 28, Գեղ-Կալուստ):

Այս անանական գիտողութիւններէ զատ նկատի կ'առնու Գեղ. Հեղինակը նաեւ ուրիշներու ընդունելի կարծիքներն ու քննութիւն.

ները, թերեւս հետաքրքրական ըլլան հետեւեալները. «Գալուստ», [Անթիւ. էջ 113] կը մեկնուի «Գալուստ» լուծաբեր, էջ 240, ուստի յօդանակի իմաստով իւր. meute (Համա. Անթիւ. Գալուստ, էջ 227—8) մինչ սխալմամբ կը գրէ Անթիւս «Կալուստ չէ ինչ տեսակի Գալուստ կամ Նիւսէ», (Հայ-Գալուստ, Ա. էջ 173). — «Գալուստ-Կալուստ», [Համա. Սեփեւ, Կալուստ, էջ 18] — «Գալուստին», [Բաբել, 56] մեկնուած «Կալուստ-Կալուստ հեծեալ, Նոյնիմաստ սուրհանգակ առաջի բառերուն», էջ 298 (Համա. Երեմի 1852, Թ. 31) եւ վերջապէս Բաւարացի (էջ 22) «փոխանակ ազգան», կը գրուի ըստ Նորայրի «փոխանակաւ Զգան», որ ընդունուած կարծիք է այսօր, եւ այլ:

Կը յանձնարարենք օրինակ շատերու ոչ միայն անոնց որոնք գրաբարն քաջ ու հիմունքին գիտեալ ու գրել կը ցանկան, այլ նաեւ անոնց որոնք նախնեաց մասնեագրութիւններու քննութեամբ կը զբաղին եւ կամ աշխարհագրութիւն անխախտ հիմ առ կը բաղան:

Հ. Ա. ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ

FR. TOURNEBIZE: Histoire politique et religieuse de l'Arménie, depuis les origines des Arméniens jusqu'à la mort de leur dernier roi (l'an 1393). Avec une table alphabétique des noms et des matières et trois cartes. Paris, Alphonse Picard et fils, 82, Rue Bonaparte [1910]. Lex. 8°, p. 872. Prix: Fr. 10.—

Տասնեակ տարիներէ հետեւ Fr. Tourné- bize ի Բեյրութ կու տար Պարսիսի Revue de l'Orient Chretien թերթին մէջ շարք մը պատմական յօդուածներու մերթ «Hist. politique et religieuse de l'Arménie խորագրոյ ներքեւ (Համա. 1899—1906), մերթ «Les cent dix-sept accusations présentées à Benoix XII contre les Arméniens» (անդ 1906, p. 163—181, 274—300, 352—370. Համա. ՀԱՆԴ. ՄԱՍ. 1907, էջ 190—191) եւ մերթ Etude sur la conversation de l'Arménie au christianisme (անդ 1907, էջ 22—42, 152—70, 280—84, 356—379). Այս ամէն յօդուածները ունեցած են նաեւ մէկ հատորի մէջ արտատպութիւն, զոր կը ներկայացընէ առաջիկայ յայտատարութիւնը (էջ 1—552). Բայց պարզապէս արտատպութիւն մը չէ գործը, այլ ճիշտացուած է այլ եւ այլ ընդարձակ յանդիմաններով,